

dovaly až k prvnímu bájnemu tibetskému králi, Ňathi Cänpo, který měl do Tibetu přijít z Indie jako potomek indického vladařského rodu. (Takto původ tibetských králů líčí například Sönam Gjalchän v kronice *Zrcadlo králů* dostupné v českém překladu J. Kolmaše /1998/. Tato kronika byla na počátku 17. století do mongolštiny přeložena hned dvakrát a šířila se i mezi Ojraty.) Tato státotvorná interpretace buddhismu reflektovala vztah mongolských vládců a náboženských představitelů, jak byl ustaven za Altan chána a dále se rozvíjel především za Ligdena. Altan chán a 3. dalajlama byli přirovnáni k dvojici Chubilaje a Phagpa lamy na počátku dynastie Yuan. Chubilaj byl vyzvednut jako největší mongolský panovník minulosti. Role Čingischána byla poněkud odsunuta do pozadí, ale neotřesitelný respekt před jeho osobou si vyžádal, aby i on byl přikrášlen buddhistickou legendou, podle níž měl být Čingischán na dálku v kontaktu s druhým sakjapou Džebcun Sodnom Cemo (ten ve skutečnosti žil o něco dříve než Čingischán, 1142/44–1182/85).

V 18. a první polovině 19. století však i tento náhled zdůrazňující přednostní právo Indie a Tibetu v kulturně-náboženské oblasti před původními mongolskými státotvornými tradicemi převrstvil mladý soubor mandžuských mýtů o původu vládnoucího rodu dynastie Qing, který ještě neprošel srovnatelným pobuddhističtím jako zakladatelské legendy a raná historie mongolská. Zato však byly mandžuské zakladatelské legendy v kronikách následovány historicky věrohodnějším a časově aktuálnějším líčením o Nurchačiho přijetí buddhismu. Ten podle této historiografické tradice nechal vtělit jméno bódhisattvy Maňžušriho do nového etnonyma *Mandžu*.

MANDŽUŠTÍ CÍSAŘI A MONGOLSKÝ BUDDHISMUS

Počínaje 30. a 40. lety 17. stol. se mandžuští císařové vědomě stavěli do pozice ochránců tibetského a mongolského buddhismu. Ze strany mongolské aristokracie jsou jim připisovány přívlastky, které je stavějí na roveň buddhů a bódhisattvů. Terminologie oficiální korespondence dokládá, jak mandžuští císařové postupně získávali i v mongolském prostředí postavení božských vládců, kteří jsou současnou obdobou dávných mongolských chánů. Přímé buddhistické asociace navíc císaře stavěly v dobovém mongolském povědomí ještě o něco výše, než byl Čingischán, jehož vazba k buddhismu byla značně pochybná. Mandžuští císařové však nebyli prvními vládci Mongolů, kteří své postavení upevňovali vnějšími projevy v buddhistickém kontextu. Mongolové od konce 16. a počátku 17. stol. stáli sami za náhlým dynamickým rozvojem buddhismu ve fázi tzv. třetího šíření buddhismu v Mongolsku. Všechny tehdejší chalchské a jihomongolské vládnoucí postavy, Altan chán, Ligden chán nebo Tüšét chán Gombodrdž se reprezentovaly jako nejvyšší patroni náboženství založeného na nerozlučném spojení se světskou mocí. Zvláště výrazně se císařova sebeidentifikace jako nejvýznamnějšího článku buddhistické komunity uvnitř své říše manifestovala při návštěvě 5. dalajlamy v Pekingu v roce 1653.

V 18. století se mongolský buddhismus počíná výrazněji regionalizovat. Začínají se rozvíjet specifické místní tradice, vznikají regionálně významná klášterní centra, v nichž se ustavují převtělenecké linie. V polovině 18. století se v mongolských oblastech vyskytovalo 88 převtělenců (*chutagt*), z nichž 13 sídlilo v Pekingu. Koncem 19. století již počet mongolských převtělenců dosahoval 245. Největší

úcty se těšili dževdzundamba chutagt v Chalše a Džandzá chutagt ve Vnitřním Mongolsku. Chöchnúrští Mongolové si nejvíce vážili Cagán nomun chána. Administrativní zvláštností byly mnišské chošúny, spravované lamou s titulem *dzasag lama*, jež uděloval Úřad pro správu vnějších oblastí (*Lifanyuan*). Ve Vnitřním Mongolsku se jednalo o Chüré chošů v Džirimu. Dnes se jen v samotném centru Chüré chošů obnovují hned čtyři samostatné kláštery, což je ve Vnitřním Mongolsku ojedinělý jev.

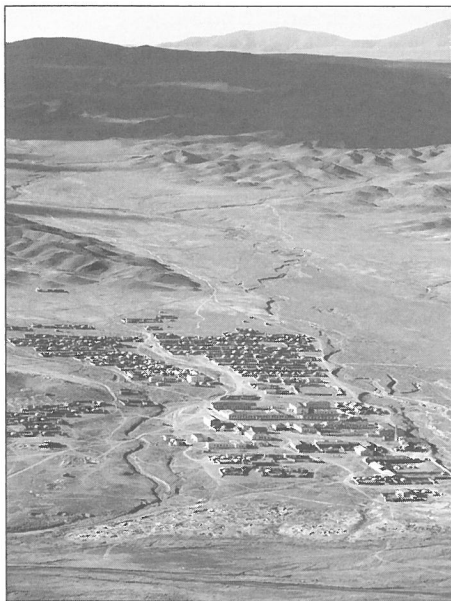
Rozvoj klášterů v Mongolsku

O klášterní síti v mongolské oblasti 17. století je systematicky známo poměrně málo. Zatímco při celkovém pohledu se 17. století jeví jako zlatý věk mongolského buddhismu a jako období jeho nejvýznamnějších postav, klášterní síť byla v tomto období ještě velmi řídká a většina pozdějších klášterů s nejstarší tradicí byla založena teprve ve druhé polovině 17. století. Významní mniši misionáři se zdržovali při kočovných dvorech lokálních vládců a vyšší aristokracie. Kláštery se nejvíce koncentrovaly v oblastech se starší buddhistickou tradicí (centrální a jižní Chalcha), případně v regionech, kde buddhismus plně nevymizel ani v „temném“ období 15. a 16. století (Ordos). S výjimkou Chöchnuru, kde mongolský buddhismus čerpal přímo ze sousedství tibetským, respektive monguorským prostředím, vznikaly nejstarší kláštery v Ordosu, Tümetu, Čacharu a oblasti dnešní jižní Chalchy (jižní polovina ajmaku Tüšét chána).

Na mongolských územích existovalo v 18. a 19. století několik základních typů klášterů: 1. císařské kláštery, 2. kláštery náležející k panství dževdzundamba chutagtů, 3. kláštery náležející oficiálně potvrzeným převtělencům a jejich chošúnům, 4. chošúnní kláštery, 5. kláštery a chrámy zřizované jednotlivými sumy. Největších rozměrů a významu dosahovaly kláštery spadající pod správu dževdzundamba chutagta a všechny se nalézaly ve střední Chalše. V průběhu 18. století se pod správu dževdzundambů dostaly také kláštery založené a financované císařským dvorem původně jako místa pohřbu prvních dvou dževdzundamba chutagtů (kláštery Amarbajagalant a Dambadardžá). Pozdější dževdzundamba chutagtové založili a zorganizovali u těchto chrámů stále mnišské osídlení. Ve Vnitřním Mongolsku byl počet klášterů v jednotlivých chošúnech vyšší než v Chalše a západním Mongolsku. Existují případy, kdy vedle hlavního chošúnního kláštera existoval ještě samostatný klášter chošúnního nojona.

Chošúnní kláštery byly zakládány a opravovány téměř výhradně na náklady obyvatel příslušného chošúnu a vydržovány za jejich příspěvky shromážděné při návštěvách kláštera a za finance získané konáním individuálních obřadů na objednávku. Mniši obývající chošúnní kláštery obvykle všichni pocházeli z daného chošúnu, často vlastnili určité množství dobytka a osobní jurtu, což dostačovalo k samostatné existenci, ale pro snadnější život se raději usazovali poblíž kláštera.

Kláštery náležející jednotlivým sumům, nižším administrativním jednotkám, na které se chošúny dělily, vznikaly v době dostatku z vůle obyvatel sumu. Zpravidla představovaly jen jeden nevelký dřevěný chrám, jaké jsou k vidění na mongolském venkově i dnes od obnovy náboženství před dvaceti lety. Většina mnichů se běžně starala o svá stáda a do kláštera docházela pouze při velkých svátcích. Podobně fungovaly také kláštery založené soukromými zakladateli, nejčastěji z řad

Podoba některých center dnešních sumů velmi připomíná vzhled mongolských klášterů za dynastie Qing, na jejichž ruinách mnohé z nich vyrostly, sum Cogt, Govi-Altaj

nižší aristokracie (*tajdž*) a příbuzných chošunních nojonů. Po zchudnutí a zpusnutí takových klášterů přecházely někdy jejich budovy do správy sumů, které však také nebyly schopny zajišťovat jejich trvalý provoz.

Důvodem pustnutí mnoha chrámů a klášterů bylo především celkové chudnutí mongolského obyvatelstva v průběhu dynastie Qing. Tento úpadek nesvědčil o ubývající náklonnosti mongolského obyvatelstva k buddhismu, ale především o materiálním chudnutí a zhoršujících se životních podmínkách, zapříčiněných mnoha dlouhodobými procesy. Mezi ně patřily zvyšující se požadavky vrchnosti na daňové, peněžní i hmotné odvody a vykonávání pracovních povinností a zpola nedobrovolné zaplétání do dlužních vztahů vůči stále početnějším čínským obchodníkům. Svou roli hrály také změny klimatických podmínek a ubývání travního porostu stepi a rostoucí připoutanost k pevně vymezenému území (chošunů a sumů).

Odkočovat v případě náhlé potřeby z území postiženého sněhovou kalamitou nebo suchem se stalo oproti dřívější době administrativně náročnou záležitostí, kterou bylo nutno řešit úřední korespondencí mezi jednotlivými chošunními úřady.

Císařské kláštery zakládané především na konci 17. a v první polovině 18. století byly zpočátku z velké části nebo úplně financované z císařského dvora. Podobně byl při jejich založení zajištěn způsob podpory mnichů žijících v těchto klášterech a stanoven plat, jež měl být posílán z Pekingu. Tato povinnost byla ve skutečnosti pro císařský dvůr neúnosná a mniši zanechaní bez podpory se záhy rozcházeli do svých původních domovů a do klášterů se vraceli jen v době svátků. Císařský dvůr nezajistil výstavbu obydlí u císařských klášterů v Chalše, a proto mniši těchto klášterů žili zpravidla v jurtech. U císařského kláštera Šar süm v Chovdu byla zaznamenána běžná praxe, že při založení kláštera bylo císařským nařízením sehnáno velké množství dobytka z celé Chalchy na pastviny v okolí kláštera. Dobytek byl po třech letech v původním počtu navrácen původním majitelům, ale přírůstek narozeného dobytka se stal trvalým základem k obživě mnichů a zajištění provozu kláštera.

Mandžuská politika okázalé a ideologicky promyšlené podpory tibetského buddhismu velmi silně a hluboce působila na Mongoly všech oblastí mandžuské říše, zvláště v jižním Mongolsku a Chalše. Větší část mongolské aristokracie na počátku 19. století vnímala mandžuského císaře jako jediného myslitelného

a pravého buddhistického vládce. Mandžuský císař plně naplňoval ideál z doby dynastie Yuan o dokonalém a nerozlučném spojení náboženství a světské moci (*šašin tör*), který byl teoreticky dále promyšlen v době Altan chána a jeho potomků. Qingský vztah k Mongolům však nebyl pouhým převzetím staršího mongolského konceptu vlády. Mongolové se stali součástí říše zahrnující několik kulturně a nábožensky rozdílných skupin obyvatelstva. Zájmy říše byly přednější než dílčí náboženské zájmy jednotlivých skupin.

Nejzřetelnějšími příklady tohoto vztahu byly oficiální návštěvy špiček tibetsko-mongolské náboženské hierarchie na císařském dvoře. Návštěvy 5. dalajlamy v Pekingu na dvoře císaře Shunzhi v roce 1652 a 6. pančhenlamy v Chengde a Pekingu na dvoře císaře Qianlonga v letech 1779–1780 se staly pro Mongoly událostmi, které si našly významné místo v mongolských kronikách 19. století (například „Zlatý růženec“ *Altan erike*, „Růženec z bílých lotosů“ *Čajan lingqu-a-yin erike*). Mnoho Mongolů bylo oddanými zastánci qingské dynastie a svou věrnost neprokazovali jen na úrovni rétoriky, ale i uvědomelou účastí v obraně říše. Chorčinský generál Sengerinčin (1811–1865) se vyznamenal v bojích Druhé opiové války, když v dílčím střetu porazil Brity u Dalianu (1859). Mongolské jednotky vedl i proti jihočínskému povstání Taipingů (1853) a severoččínskému povstání Nian (od 1856 do své smrti), při němž zajal i vůdce povstání Nian, Zhang Lexinga. O tom, jak idealisticky vnímalo mandžuského císaře prosté obyvatelstvo, svědčí i lidová písnička: „Náš pán císař (bogdchán), / převtělenec Maňdžušriho, / chová ve stejné lásce / své Mandžuy, Mongoly i Číňany.“ (Владимирцов 1929). Mandžuský císař byl v 18. století považován za projev bódhisattvy Maňdžušriho. Mohl se tudíž považovat nejméně za rovného dalajlamovi, převtělení Avalókitéšvary a Čingischánovi, kterého mongolští buddhisté zpětně označili za převtělení Vadžrapániho.

MANDŽUSKÝ DVŮR A MONGOLSKÁ VZDĚLANOST

Jedním z výrazů kulturního posunu v mongolském buddhismu v době nové vlny jeho šíření od konce 16. století byl rozvoj xylografie (tisku z dřevěných desek). Od druhé poloviny 16. století do poloviny 17. století je mongolských tisků doloženo minimálně (první z roku 1591). Teprve od roku 1650 se objevují první nákladné xylografy systematicky vyráběné a tištěné v Pekingu za přispění nebo pod přímým vedením císařského dvora. Pekingské xylografy měly v 17. i po většinu 18. století velmi dobrou kvalitu tisku a jsou dodnes nejrozšířenější a nejčastěji se vyskytující skupinou mongolských xylografů, ačkoli mnohé byly později imitovány na území Chalchy se zachováním původní grafické podoby. Je všeobecně rozšířen názor, že mongolská nakladatelská činnost v Pekingu byla vedena snahou mandžuského dvora o vnitřní pacifikaci Mongolů.

Překladatelská činnost v mongolském buddhismu dosáhla největší intenzity v první polovině 17. století z velké části pod patronací mongolských chánů, vysoké aristokracie nebo na základě soukromé činnosti jednotlivých překladatelů. V rámci této aktivity je nejvýraznější kompilace a dokončení překladu Gandžuru pod patronací Ligden chána. Pod mandžuskou patronací ve 2. polovině 17. století překládání nových tibetských textů do mongolštiny výrazněji nepokračovalo a přednost si na císařském dvoře vydobily směry inklinující ke klášternímu